

УДК 343.98

Ткаченко І. С., завідувач сектору технічного дослідження документів та почерку відділу криміналістичних видів досліджень Кіровоградського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ КОМПЛЕКСНИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЧЕРКУ

STATE AND PROSPECTS OF COMPLEX DIAGNOSTIC RESEARCHES OF HANDWRITING

Анотація. Дана стаття розглядає питання сучасного стану та можливість розвитку комплексних діагностичних досліджень почерку. Автором наголошується, що почеркознавча експертиза є одним з затребуваних видів криміналістичних досліджень, отже швидкість і ефективність при вирішенні складних завдань у тій чи іншій ситуації багато в чому залежить від рівня застосування сучасних технічних засобів, тактичних прийомів тощо. Аналізом останніх досліджень і публікацій встановлено, що існуючі методики для вирішення певних почеркознавчих завдань у практичній діяльності експертами-почеркознавцями не використовуються через велику вірогідність отримання недостовірних результатів та потребують наявності текстів великого й середнього обсягу.

На думку автора, комплексний підхід при вирішенні почеркознавчих задач, інтеграція знань та вдосконалення правової бази при організації та проведенні комплексних експертиз почерку мають допомогти подолати нестачу відомостей про досліджуваний об'єкт, правильно обґрунтувати експертний висновок та підвищити рівень його повноти і надійності.

Ключові слова: комплексні діагностичні дослідження, почеркознавча експертиза, класифікаційні завдання.

Аннотация. Данная статья рассматривает вопрос современного состояния и возможность развития комплексных диагностических исследований почерка. Автором подчеркивается, что почерковедческая экспертиза является одним из востребованных видов криминалистических исследований, а значит скорость и эффективность при решении сложных задач в той или иной ситуации во многом зависит от уровня использования современных технических средств, тактических приемов и т. д. Анализом последних исследований и публикаций установлено, что существующие методики для решения определенных почерковедческих задач в практической деятельности экспертами-почерковедами не используются ввиду большой вероятности получения недостоверных результатов и требуют наличия текстов большого и среднего объема.

По мнению автора, комплексный подход при решении почерковедческих задач, интеграция знаний и усовершенствование правовой базы при организации и проведении комплексных экспертиз почерка должны помочь восполнить недостаток сведений об исследуемом объекте, правильно обосновать экспертный вывод и повысить уровень его полноты и надежности.

Ключевые слова: комплексные исследования, почерковедческая экспертиза, классификационные задания.

Abstract. This article considers the current state and the prospects of development of complex forensic handwriting diagnostic studies.

The author has emphasized that handwriting expertise is one of the most demanded types of the forensic research, and therefore the speed and efficiency in solving complex problems in a given situation largely depends on the level of use of modern technical means, tactical techniques, etc.

The expert activity in carrying out all the stages of expert research forms a certain system, and, therefore, has a complex character.

This is manifested very clearly in the handwriting expertise, when for the correct interpretation of the handwriting there is a need to use a wide range of specialized knowledge, that is, a set of professional knowledge, skills and abilities obtained as a result of special education and / or work experience, that corresponds to the modern development of the law enforcement area, science, technology, art or craft, and is sufficient for the competent (qualified) solution to the questions in the range of interest of the investigation

officers or the court in a particular casework.

Analysis of recent studies and publications indicates that existing methods for solving certain handwriting tasks in handwriting experts practice are not used in a view of the high probability of obtaining unreliable results and require the availability of large and medium volume texts.

It is the author's opinion that a complex approach to the handwriting problems solution, the knowledge integration and the improvement of the legal framework in the organization and conduct of complex handwriting expertise should help fill the lack of information about the investigated object, correctly substantiate the expert conclusion and improve its completeness and reliability.

Key words: complex research, handwriting expertise, classification tasks.

Постановка проблеми. Почеркознавча експертиза виступає одним з основних досліджень, здатних вчасно і ефективно вирішити проблемні питання, що виникають під час провадження у процесах: адміністративних, господарських, кримінальних чи цивільних. Швидкість і ефективність вирішення складних завдань судочинства у тій чи іншій ситуації багато в чому залежить від рівня застосування сучасних технічних засобів, тактичних прийомів, а також усіх рекомендацій науки експертології.

Діяльність експерта має системний характер. Усі стадії експертного дослідження конкретного об'єкта, всі технічні операції і прийоми, які при цьому використовуються, не є випадковим поєднанням. Вони утворюють певну систему. Системність експертного дослідження означає серед іншого те, що воно має комплексний характер. Яскраво проявляється ця ознака у почеркознавчій експертизі. Навіть досвідченим експертам-почеркознавцям інколи не під силу правильно розтлумачити почерк. Виникає потреба у використанні широкого спектру спеціальних знань, тобто такої сукупності професійних знань, навичок та вмінь, які отримано в результаті спеціальної освіти та/або досвіду роботи, що відповідає сучасному розвитку галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, і є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні (справі) [1, с. 114].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом останніх досліджень і публікацій встановлено, що найбільш розповсюдженими серед класифікаційних завдань судової експертизи на практиці є завдання щодо встановлення статі виконавця тексту. Існуюча для вирішення такого завдання методика Каюнова О. Н., Сахарової Н. Г., Смирнова А. В. [2] зі встановлення статі виконавця за середньовиробленим почерком у практичній діяльності експертами-почеркознавцями не використовується через велику вірогідність отримання недостовірних результатів. До того ж, названа методика застосовується лише при можливості дослідження текстів великого й середнього обсягу. На практиці така можливість трапляється не часто. Навпаки, потрібно вирішувати класифікаційні завдання за наявності записів, значно менших за обсягом. Може бути використана і методика визначення статі виконавця коротких рукописних текстів [3]. Також існує модифікована

методика, яка запропонована для використання в експертній практиці для встановлення статі виконавця. Це експертна диференціація рукописів на чоловічі та жіночі, яка була вперше опублікована у вигляді Методичного листа у 1968 році, розроблена Всесоюзним науково – дослідним інститутом охорони суспільного порядку і опублікована (але розрахована на дослідження високовиробленого почерку) [4]. Однак, основним їхнім недоліком є трудомісткість і необхідність чіткого дотримання усіх зазначених у методиках умов. Інформативні ознаки, викладені у переліках методик, при розробці цієї і раніше згаданої, вибирались без урахування системи рухів виконавця письма і представлені в якісно-описовій формі. Означене впливає на однозначність і точність виділення окремих ознак виконавця письма.

Метою даної статті є вивчення стану та означення перспектив комплексних діагностичних досліджень почерку.

Виклад основної інформації. Відомо, що скільки існує людей, стільки є й різних почерків. Почерк, властивий людині, може бути показником її розумових здібностей, охайності, добропорядності, або ж вказувати на наявність у людини хворобливого стану, психічних розладів. Наші спостереження показують, що в результаті дослідження почерку інколи можливо приблизно визначити основний вид діяльності його власника. Загальна методика дослідження при цьому спрацьовує не завжди. Інколи власниками каліграфічних почерків виявляються люди, які не мають вищої освіти, а мають лише середню базову або й не повну середню освіту. Разом з тим далеко некаліграфічні почерки людей, що допускають граматичні помилки на письмі, належать серйозним науковцям, які більше приділяють уваги висвітленню теми, аніж звертають увагу на власне процес письма. Проведені дослідження закономірностей формування індивідуальності почерку показали, що у набутті навички письма приймає участь безліч функціональних систем організму, які знаходяться у взаємодії, і на які впливають найрізноманітніші зовнішні причини.

Досить часто експертам-почеркознавцям доводиться вирішувати неідентифікаційні завдання. Працюючи лише з об'єктом дослідження та з інформацією, що міститься в матеріалах досудового розслідування, постає можливість встановити спочатку групову належність почерку, наприклад, звузивши коло підозрюваних осіб, а в подальшому дозволяє розпізнати ті чи інші характеристики особи невідомого виконавця. Ця група завдань тяжіє до завдань ідентифікаційного характеру, але, оскільки вона має відмінності від останньої, то її справедливо виділяють у самостійну групу – класифікаційних. Виконання таких завдань дозволяє виявити ознаки, притаманні виконавцеві письма.

Важливим моментом проведення експертного дослідження є пізнання

явищ, обставини, що супроводжували процес письма. Враховуючи це, вчені-криміналісти визначають шляхи встановлення можливості за почерком дізнатися про загально-фізичні властивості, професійну належність, психологічний стан виконавців текстів. Для позначення цього напрямку досліджень використовують грецькі слова «графо» (писати) і «логос» (поняття, думка, знання, вчення, наука), що в цілому називається графологією. Підтримуємо думку В. О. Маркусь, який зазначає, що сучасна графологія не тільки вдосконалює підходи до аналізу почерку, а й широко використовує дані інших наук: медицини, математики, психології, філології, фізіології тощо [5, с. 163].

Експерти-почеркознавці мають нагальну потребу у використанні в своїй роботі сучасних досягнень графологів. За їх допомогою можуть бути розв'язані складні завдання ідентифікаційного і неідентифікаційного (діагностичного) характеру, зокрема, зі встановлення факту незвичайного стану під час виконання рукопису. Аналіз представленого об'єкту дослідження дозволяє скласти уявлення про внутрішній стан автора тексту, зокрема той, що пов'язаний із віковими змінами організму, переохолодженням, перегрівом, алкогольним або наркотичним сп'янінням, втратою зору, фізичною втомою тощо. Графологія допомагає встановити і дослідити способи свідомої зміни свого почерку, мету та завдання, яке ставив перед собою виконавець рукопису, навмисно змінюючи свій почерк.

Одними із пріоритетних вважаємо комплексні діагностичні дослідження почерку на основі інтеграції знань різних галузей, що сприяє виявленню нових доказів, які можуть бути досліджені лише на основі цих знань. Вирішення діагностичної задачі, що має багатоступеневу структуру, яка передбачає перехід у пізнанні від загального до часткового, базується на рівневому принципі. Кожний наступний етап діагностичного процесу є необхідним доповненням до попереднього, подальшим його розвитком і поглибленням. Так, щоб вирішити діагностичну задачу, кінцевою метою якої є розпізнавання конкретних «збиваючих» факторів або їхньої певної групи, експерт перш за все повинен встановити факт незвичності письма у досліджуваному об'єкті, а потім розпізнати, чи є ця незвичайність для даного виконавця звичною (постійною) або тимчасовою і визначити різновидність «збиваючих» факторів. З таких позицій комплексність експертних досліджень почерку характеризується перш за все необхідністю використання спеціальних знань суміжних наук для вирішення експертного завдання, котре неможливо вирішити шляхом застосування знань будь-якої однієї галузі.

Комплексне експертне дослідження властивостей одного й того самого або декількох об'єктів проводиться з урахуванням мети і вирішення завдань самостійних експертиз. Комплексні експертизи можуть проводитися лише за

умов, коли в дослідженні беруть участь не менше двох експертів, кожен з яких діє в сфері своєї компетенції. Фактично, компетенція кожного з експертів має дещо абсолютний, але разом з тим обмежувальний характер. Абсолютний проявляється в тому, що кожен експерт готує висновок від свого імені на підставі досліджень, проведених ним особисто. Обмежувальний проявляється в тому, що кожен експерт несе відповідальність за підготовлений ним висновок у встановленому законом порядку.

Судове провадження у будь-якій справі, пов'язане з дослідженням речових доказів, якими виступають різні документи з рукописними текстами, вирішує завдання встановлення даних щодо особи їх автора та виконавця за ознаками писемного мовлення й почерку. Необхідність у таких дослідженнях виникає у випадках, коли потрібно ідентифікувати конкретну особу, розшукати або зменшити коло осіб, серед яких доцільно шукати особу – фактичного автора та/або виконавця рукописного документа. Така практика розширення меж судово-експертної діяльності сприяє використанню судових експертиз як одного з найбільш ефективних способів встановлення істини з питань, що є предметом доказування в досудовому та судових провадженнях.

Впродовж багатьох років існування судової експертизи відбувається процес диференціації (розділу) наукових знань, виділення класів, родів, видів судових експертиз. Разом з тим відбувається і взаємопроникнення наукових дисциплін. Постає така необхідність під час вирішення питань, що стосуються суміжних галузей знань. Дослідження, проведені на основі інтеграції знань, допомагають подолати нестачу відомостей про досліджуваний об'єкт, правильно обґрунтувати експертний висновок, а в цілому – підвищити рівень його повноти й надійності.

Головною умовою комплексної (діагностичної) експертизи почерку виступає структурна єдність об'єкта дослідження. Така ознака судової експертизи почерку проявляється у вирішенні питань, спільних для криміналістичного авторознавства та почеркознавства. Зокрема, такі завдання, як авторство і виконання рукописного тексту, встановлення соціально-демографічного та психологічного портрета автора й виконавця рукописного тексту, їх ідентифікація.

Найкращими для діагностики почерку є такі види письма, коли людина не контролює сам процес виконання літер, а тому розкриває в них особливості свого характеру, проявляє умови написання літер. Як відомо, є загальні ознаки почерку, такі, як розмір, нахил, тощо. Їх людина може навмисно змінювати. Не контролюємо ми кут, під яким тримаємо прилад для письма, точку, з якої починаємо писати та закінчуємо писати літеру. Тобто те, що ми виконуємо механічно, що виробилося у нас протягом років життя.

На сучасному етапі існує необхідність більш глибокого пізнання

криміналістичної сутності письма та відображення цих відомостей у відповідній нормі закону. Визначені питання чіткої організації проведення комплексних експертиз нерозривно пов'язані з проблемою їх законодавчої регламентації. Загальні засади встановлюються окремими положеннями галузевого процесуального законодавства, що регулює різні сфери вітчизняного судочинства. Такі процесуальні норми суттєво різняться між собою. Так, чинний КПК України не має нормативної регламентації порядку проведення комплексних експертиз. Лише у ст. 101 КПК України передбачено можливість залучення кількох експертів та їх право скласти один висновок або окремі висновки. Водночас, в цивільному процесуальному законодавстві передбачена можливість призначення комплексної експертизи у ст. 149 ЦПК України. Вказаною процесуальною нормою встановлено, що комплексна експертиза проводиться не менш як двома експертами різних галузей знань або різних напрямів у межах однієї галузі знань. Аналогічні положення встановлені у адміністративному судочинстві у ст. 84 КАС України. Господарський процесуальний кодекс України і Кодекс України про адміністративні правопорушення не мають окремих норм, що передбачали б проведення комплексної експертизи.

Висновки. Виходячи з викладеного, приходимо до висновку про те, що сьогодні в Україні існують очевидні прогалини у єдиній законодавчій регламентації проведення комплексної судової експертизи, в тому числі дослідження почерку. Не зважаючи на очевидну внутрішню тотожність сутності комплексної експертизи, проблеми, що виникають під час призначення й проведення комплексних експертиз, практично однакові. Не враховується спільність предметів і об'єктів дослідження для різних галузей знань, взаємне використання методів дослідження, термінологічного і понятійного апарату. У зв'язку з цим проводяться дослідження в межах різних родів і класів експертиз експертами різних спеціальностей або вузької спеціалізації, які формують спільний висновок. Втрачається дорогоцінний час і піддаються сумніву результати таких досліджень.

На наш погляд, перспективною у даному напрямку є необхідність вдосконалення правової бази для організації та проведення комплексних експертиз почерку, загальна логічна схема проведення яких полягає в тому, що досліджуваний об'єкт (завдання) логічно розчленовується на необхідну кількість елементів, кожен з яких досліджується самостійно окремим експертом, а узагальнення результатів і підготовка загального висновку здійснюватиметься лише з використанням результатів усіх експертних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні / І. І. Когутич // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. –

Т. 12. – № 2. – С. 112-123.

2. Каюнов О.Н. Модифицированный метод определения пола исполнителя рукописи по средневывработанному почерку / О. Н. Каюнов, Н. Г. Сахарова, А. В. Смирнов // Экспертная практика и новые методы исследования. – Москва : ВНИИСЭ, 1982. – Вып. 9. – С. 78-90.

3. Методика определения пола исполнителя кратких рукописных текстов: учебное пособие [А. Б. Левицкий, Т. А. Бажакин, О. Д. Белоусова, Е. Ю. Колесова и др.] – Москва : МВД СССР ВНКЦ, 1990. – 185 с.

4. Кулагин П. Г. Экспертная методика дифференциации рукописей на мужские и женские / П. Г. Кулагин, А. И. Колонутова. – Москва, 1970. – 60 с.

5. Маркусь В. О. Криміналістика. Навчальний посібник / В. О. Маркусь. – Київ : Кондор, 2007. – 558 с.

